

commercial interests connected with early termination of partnership agreement.

Keywords: judicial control, public-private partnership, the liability of partners.

УДК: 349.2(477)

В.Б. Бойко,

Здобувач

*Харківського національного університету
внутрішніх справ*

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню відмінностей понять «охорона» та «захист» трудових прав та визначенню сутності правового захисту трудових прав працівників в Україні.

Ключові слова: правовий захист, охорона трудових прав, захист трудових прав, ринкові відносини, юридичний механізм.

Трудове законодавство є важливою частиною соціальної інфраструктури держави, і воно повинно зумовлювати ступінь розвитку соціально орієнтованої економіки, виступати в якості важеля, що забезпечує соціальну захищеність працівника, гармонізацію соціальних відносин, бо кожен громадянин України рано чи пізно стає учасником суспільних відносин в сфері праці. Але на сьогодні недосконалим залишається чинне трудове законодавство України щодо закріплення способів захисту трудових прав та інтересів працівників. На жаль, не вирішує цього питання і проект Трудового кодексу України. Досягнення стану максимальної захищеності трудових прав працівників можливе лише за умов ефективного функціонування відповідного юридичного механізму.

Проблемам правового захисту трудових прав працівників приділено багато уваги в роботах провідних вчених в галузі трудового права, таких як С.С. Алексєєв, Б.К. Бегічев, В.С. Венедіктов, А.Н. Завадська, В.В. Жернаков, В.В. Копейчиков, Б.Н. Мерзин, В.М. Скобелкін, В.Ю. Тихонова та ін. Але й дотепер питання захисту прав і свобод людини та громадянина є важливою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світу, в тому числі і України. В Україні існує явне розходження між теорією та практикою захисту прав людини: права людини формально визнані і існують в законодавстві, але фактично ними неможливо користуватися та не завжди можна їх реалізувати в повсякденному житті. Це свідчить про те, що соціально-правовий механізм, який повинен забезпечувати реалізацію та захист прав людини, в Україні не функціонує належним чином.

Метою цієї статті є дослідження соціально-правового механізму захисту трудових прав людини в Україні.

Соціально-правовий механізм – це система заходів по створенню умов для реалізації прав і свобод людини, охорона, захист, відновлення порушених прав, а також формування загальної і правової культури, яка зараз потребує свого відродження. Приведення в дію такого механізму є обов'язком держави, бо Конституція визначила Україну як демократичну, соціальну та правову державу [1].

Службові особи, що наділені владними повноваженнями, зобов'язані чітко виконувати положення Конституції і Законів України, не перешкоджати громадянину оскаржити в суді рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, власника або уповноваженого ним органу. Особливо це стосується захисту трудових прав працівників в умовах ринкових відносин та розбудови правової держави як важливого виміру для входження в Європейський Союз.

Головне завдання в процесі створення оптимальних моделей взаємовідносин держави і особистості завжди полягало і полягає в установленні такої системи і такого порядку, коли особистість мала б можливість безперешкодно розвивати свій потенціал, а з іншого боку – визнавалися б і поважалися загальнодержавні цілі – те, що об'єднує всіх. Подібний баланс якраз і отримує своє виявлення в правах, свободах та обов'язках людини і громадянина, в тому числі і трудових. Саме тому високорозвинені країни і народи, світова спільнота розглядають права людини та їх захист як універсальний ідеал, основу прогресивного розвитку і розквіту суспільства, фактор сталості й стабільності суспільних процесів.

В умовах розвитку ринкової економіки одним із пріоритетних напрямків діяльності держави в сучасних умовах є захист прав і свобод людини, особливо це стосується трудових прав. Держава повинна створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб тощо. Але треба мати на увазі, що кожне суб'єктивне право людини втрачає свою соціальну змістовність, коли воно не має належної охорони та захисту.

Розглядаючи правову охорону і захист, слід погодитися з В.С. Венедіктовим, що це різні за змістом поняття. Під охороною прав прийнято розуміти всю сукупність правового забезпечення тих чи інших відносин, тієї чи іншої діяльності, це правове регулювання відносин, які складаються в процесі діяльності, починаючи з виникнення цих відносин і закінчуючись їх припиненням. Захистом же будь-яких суб'єктивних прав є правове забезпечення недоторканості, їх непорушності, а в разі порушення – застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав [2, с. 9]. Поняття «захист» і «охорона» прав мають також різне наповнення і у відповідних нормативних актах, їх по-різному трактують і фахівці теорії права. Тому в аналізі їх співвідношення треба виходити із

практичної спрямованості інституту захисту трудових прав людини та створення дієвих механізмів їх реалізації. Ще в 1972 році Б.К. Бегічев звернув увагу на те, що правоохоронна діяльність держави пов'язана із застосуванням як засобів відповідальності за скоєне правопорушення, так і засобів захисту, які не є засобами відповідальності. У зв'язку з цим у юридичній літературі поряд з інститутом відповідальності виділяється ще один інститут спрямований на охорону суспільних відносин – інститут захисту [3, с. 222]

Таку точку зору поділяє і В.В. Жернаков, відмічаючи, що сучасну ситуацію із правовим регулюванням захисту соціально-трудова права людини слід оцінити як таку, що відповідає формуванню відповідного інституту Загальної частини трудового права [4, с. 22].

Захист прав в науці трудового права визначається, перш за все, як усунення перешкод у його здійсненні чи поновленні порушеного права та відшкодування заподіяної цим порушенням шкоди. Але само по собі визначення пріоритету прав і свобод ще не свідчить про реальність їхньої реалізації. Держава повинна не тільки декларувати їх, а й створювати відповідний правовий механізм реалізації та захисту порушених прав. В поняття захисту суб'єктивних трудових прав включається і діяльність уповноважених державних органів по попередженню і припиненню порушених трудових прав.

Сучасне трудове право гарантує захист не тільки прав і свобод працівника і роботодавця, а й інших законних інтересів, які відображені в об'єктивному праві або впливають із загального змісту простих юридичних дозволів, що виявляються у намаганні суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом.

Поняття захисту трудових прав працівників слід розглядати у широкому і вузькому значенні. У широкому сенсі під захистом трудових прав працівників треба розуміти реалізацію захисної функції трудового права, яка, в свою чергу, визначає захисну функцію держави. Захист трудових прав у вузькому розумінні – це забезпечення трудових прав, їх захист від порушень, у тому числі і профілактика, відновлення незаконно порушених прав і встановлення трудовим законодавством та діями відповідних органів відповідальності роботодавців за порушення трудових прав працівників [5, с. 383].

Таким чином, за умов ефективного функціонування відповідного юридичного механізму досягається системність і взаємодія різноманітних способів, засобів та форм, покликаних забезпечити захист трудових прав працівників. Юридичний механізм захисту трудових прав працівників має як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичне значення полягає в розширенні і поглибленні категоріально-понятійного апарату, існуючого в сфері захисту прав, свобод та законних інтересів учасників трудових та тісно пов'язаних з ними відносин. Практична – у тому, що за допомогою даного поняття ми можемо показати системну дію усіх найважливіших правових засобів, покликаних захищати трудові права працівників. Вихо-

дячи з цього, метою юридичного механізму захисту трудових прав працівників є така цілеспрямована дія усіх його елементів, за якої найкращим чином визначаються і забезпечуються правові можливості працівника під час реалізації своїх здібностей до продуктивної трудової діяльності на умовах трудового договору.

Основними елементами такого механізму є:

а) діюча система трудового права і законодавства;

б) правові принципи, які визначають напрямки правового регулювання трудових відносин за участю працівників, а також зміст їх прав і обов'язків;

в) система правозахисних органів у цій сфері, в тому числі органи нагляду і контролю.

В.В. Копейчиков у поняття «охорона прав» включає сукупність різноманітних заходів, що спрямовані на попередження порушення прав, ліквідацію причин і умов, що сприяють здійсненню порушень прав, а також усунення перешкод у реалізації прав [6, с. 187]. В.Ю. Тихонова вважає, що основним методом охорони прав є метод переконання, а для захисту прав – метод примусу [7, с. 12]. С.С. Алексєєв у поняття «захист прав» включає державно-попереджувальну діяльність, спрямовану на «відновлення порушеного права, забезпечення використання юридичного обов'язку» [8, с. 18]. Про захист прав як діяльність відповідних органів, яка спрямована на відновлення порушених чи оспорюваних (оскаржуваних) суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом, пише А.Н. Завадська [9, с. 222]. Л.І. Пристанський стверджує, що держава не тільки проголошує права і свободи громадян, але й бере на себе політичний і економічний обов'язок неухильно додержуватись їх, охороняючи силою своєї влади, а в необхідних випадках і захищати їх від зазіхань зі сторони тих громадян, посадових осіб та органів, котрі порушують закон [10, с. 12]. Б.Н. Мерзин пише, що охорона прав громадян починає забезпечуватися вже зі встановленням обов'язків, у випадку ж невиконання або неналежного виконання обов'язків виникає необхідність приведення в дію механізму захисту. В цьому значенні поняття охорони прав виявляється ширшим ніж захист, який здійснюється у встановленому порядку дозволеними способами чи засобами [11, с. 34]. На думку С.А. Чернишова «правова охорона як найбільш широке поняття охоплює і правовий захист, який являє собою можливість відновлення порушеного права, а також застосування заходів державного примусу до осіб, які посягають на право громадянина» [12, с. 367]. М.В. Вітрук відмічає, що різниця між «захистом прав» і «охороною прав» в тому, що охорона права охоплює заходи профілактики, які застосовуються після правопорушення. «Такий підхід позитивний в тому сенсі, що він спрямований на відокремленні профілактичних заходів від власне охоронних. В іншому зміст охорони і захисту прав і свобод громадян співпадає» [13, с. 12]. Т.В. Іванкіна під захистом трудових прав працівників розуміє сукупність матеріально-правових захо-

дів, організаційних та процесуальних засобів припинення та попередження порушень трудового законодавства, поновленні порушених трудових прав громадян та відшкодування спричиненої такими порушеннями шкоди [14, с. 523].

Забезпечення прав та законних інтересів можна також розглядати і як нормативне їх закріплення, і створення відповідного механізму для їх реалізації, і саму реалізацію. Захист тут виглядає як поновлення порушеного права. Так, забезпечення повної реалізації наданих працівникам прав В.М. Скобелкін вбачає не тільки у закріпленні в законодавстві правових засобів, що перешкоджають порушенню трудових прав громадян, а й у створенні ефективної системи їх поновлення. Поновлення він пов'язував із оскарженням незаконних дій адміністрації та розглядом трудових спорів [15, с. 167-168].

В.І. Щербина, досліджуючи функції трудового права, зазначає, що «проблема розмежування охоронної та захисної функцій трудового права полягає і різному тлумаченні термінів «охорона» і «захист». Особливо різноманітним є використання у законодавстві та міжнародно-правових актах терміну «захист». Далі він пише, що «в умовах визнання України демократичною, соціальною і правовою державою цю проблему треба розглядати дещо ширше. Уявляється, що захисна функція трудового права – це нормативно-гарантований захист інтересів людини в процесі праці в широкому розумінні цього терміну. Дослідження захисної функції трудового права в нових соціально-економічних умовах дає підстави говорити про таке. Захисна функція виражається у правовому впливі на ті групи відносин, які пов'язані з забезпеченням належного соціального середовища для людини, що перебуває у трудових відносинах, захистом здоров'я працівника, підтриманням його фізичних і моральних сил, встановленням високого рівня умов праці та вирішенням його соціальних проблем. Формування захисних норм трудового права починається саме з Конституції України. Саме конституційні норми окреслюють спектр дії захисної функції трудового права. Зміст захисної функції трудового права не обмежується рамками захисту прав та інтересів працівників державними органами чи громадськими організаціями. Це значне звування розуміння значення захисної функції трудового права. Зміст її значно ширше і впливає він із змісту конституційної норми про людину як найвищу соціальну цінність, гарантованості її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки». Далі він також зазначає, що «характеризуючи захисну функцію трудового права варто звернути увагу на таке. Захист відрізняється від охорони сутністю. Захист направлено на заступництво і підтримку когось. Виходячи з цього, слід говорити і про різну направленість правового регулювання нормами трудового права, які мають охоронний або захисний характер. Різними є, в першу чергу, цілі правового регулювання. Цілями правового регулювання захисних норм трудового права є забезпечення інтересів працівни-

ка у взаєминах із роботодавцем, забезпечення високого рівня соціалізації виробничого середовища, «м'яке» усунення протиріч між інтересами працівника і роботодавця. Цілями правового регулювання охоронних норм трудового права є всебічна охорона врегульованих трудовим правом суспільних відносин, забезпечення їх недоторканості, розвитку і стабільності, примусова реалізація правових приписів» [16, с. 169-170].

Перспективи інституту захисту трудових прав, його законодавчого закріплення слід пов'язувати із розробкою Державної програми з реформування трудового законодавства, а також формуванням відповідної глави у Трудовому кодексі України. В ній може бути використано як досвід Трудового кодексу Росії, де в одній главі вміщено нормативний матеріал про захист трудових прав працівників, вирішення трудових спорів та відповідальність за порушення трудового законодавства, так і досвід вітчизняного Цивільного кодексу, в якому чітко визначено і право на захист прав і інтересів, і форми його здійснення, і закріплено відповідні механізми в залежності від суб'єктів захисту, якими є суди, органи влади та самоврядування, уповноважений ВР з прав людини, самозахист, а також правові наслідки поновлення прав.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки: правовий захист трудових прав працівників в умовах розвитку ринкової економіки є одним із пріоритетних напрямків діяльності держави; охорона і захист прав і свобод громадян – це різні за змістом поняття; захисна функція трудового права – це нормативно-гарантований захист інтересів людини в процесі праці. З метою дійсного належного захисту прав і свобод працівників необхідно розробити Державну програму з реформування трудового законодавства, а також прискорити затвердження Трудового кодексу України з формуванням у ньому відповідної глави, присвяченої інституту захисту трудових прав працівників.

Література

1. Конституція України – ВВР. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Венедітков В.С. Теоретичні питання соціальної політики держави в умовах ринкової економіки // Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин: матеріали науково-практичної конференції. – м. Чернігів 31 травня – 2 червня 2007 р. – 350 с.
3. Бегичев Б.К. Трудовая правоспособность советских граждан [Текст] / Б.К. Бегичев. – М.: Юрлит. – 1972. – 248 с.
4. Жернаков В.В. Теоретичні засади формування інституту захисту прав людини в сфері праці // Форми соціально-правового захисту працівників у службово-трудовах відносинах: Матеріали науково-практичної конференції м. Суми, 2-4 червня 2005 р. – 340 с.
5. Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России. Учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект. – 2004. – 496 с.

6. Копейчиков В.В. Роль и функции советского государства в создании благоприятных условий для реализации прав граждан в условиях развитого социализма. – М.: Юрид. лит. – 1983. – 187 с.
7. Тихонова В.Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита: Автореф. дисс... канд.юр.наук. – М. – 1972. – 18 с.
8. Алексеев С.С. Общая теория права. – М.: Юрид. лит. – 1981. – 360 с.
9. Завадская А.Н. Реализация прав граждан в условиях развитого социализма. – М.: Юрид. лит. М.: Юрид. лит. – 1983. – 187 с. 1983. – 222 с.
10. Пристанский Л.И. Социалистический образ жизни, права и правосознание личности //Охрана прав личности в социалистическом обществе. Труды моск. высш. шк. милиции. – М.: МВСМ. – 1977. – № 1. – с. 9-13.
11. Мерзин Б.Н. Категория охраны прав граждан. В сб.: Проблемы гарантий осуществления и защиты прав граждан. – Тарту. – 1977. – 34 с.
12. Чернышев С.А. Гражданско-правовая защита авторских прав// Советское государство и право. – 1984. – № 2. – 67 с.
13. Витрук Н.В. Обеспечение и охрана советской милицией конституционных прав и свобод граждан. – М.: Академия МВС СССР. – 1988. – 14 с.
14. Трудовое право России: учебник // Под ред. С.П.Маврина, Е.Б.Хохлова. – М.: Юристъ. – 2002. – 560 с.
15. Скобелкин В.Н. Обеспечение трудовых прав в СССР. – М.: Юрид. лит. – 1987. – 208 с.
16. Щербина В.І. Розмежування охоронної та захисної функцій трудового права. // Трудове право України в контексті європейської інтеграції: Матеріали науково-практичної конференції 6 М.: Харків, 25-27 травня 2006 р. / За ред. проф. В.С. Венедіктова. – Харків: Українська асоціація фахівців трудового права, Харківський національний університет внутрішніх справ. – 2006. – 506 с.

Статья посвящена исследованию отличий в понятиях «охрана» и «защита» трудовых прав и определению сущности правовой защиты трудовых прав работающих в Украине.

Ключевые слова: правовая защита, охрана трудовых прав, защита трудовых прав, рыночные отношения юридический механизм.

The article is devoted research of differences in concepts «guard» and «defence» of labour rights and to determination of essence of legal defense of labour rights workings in Ukraine.

Key words: legal defense, guard of labour rights, defence of labour rights, market relations are a legal mechanism.